

ből rakott indítása is. Ennek első két rétegvén habarcsnyomokat lehet megfigyelni, ami arra utal, hogy az említett sekély alapozást hozzáfalazták a diadalívpillér alsó részéhez. Ezek alapján adhatjuk meg a szentély megemelt szintjét (49,40 m). A szintkülönbségből és a sávalapozás elhelyezkedéséből ítélve két lépcsőfok lehetett itt, ám ennek részleteiről semmilyen adatunk nincs (a helyreállításakor ezért döntöttünk egy lépcső kialakítása mellett). A szentélyben előkerült a kb. 1,3×1,6 m-es főoltár alapozása, melynek egyes köveit későbbi rablóátások során kimozdították. A szentély D-i belső falsíkján kis fülke egyik kávját figyeltük meg, minden bizonnyal az egykori szentségtartó-fülkéről van szó.

A hajó és a diadalívpillérek találkozásánál egy-egy mellékoltár lenyomatai jelentkeztek. Az É-i mellékoltár maradt meg épebben. Egy-egy kis fülkét alakítottak ki az É-i hajófalán, melynek záródása nem szabályos negyed körív, benne két sérült kőelemmel, másutt csak a kőelemek lenyomatával. Ebbe a fülkébe „betolva” helyezték el a mellékoltár tömbjét, melynek alapozását bekötötték a templom falába. A mellékoltár elbontásakor keletkezett csorbázat meghatározta a mellékoltár nagyságát. A fülke fenékszíntje az egykori járósíntből kb. 35–40 cm-rel látszott ki (esetleg egy oltárlépcső csatlakozott hozzá). Hasonló szerkezetű fülke és mellékoltár volt található a D-i oldalon is, ám itt a fülke teljesen kiromlott. A fülkével bővített mellékoltár nem ismeretlen 13. századi templomainknál.

A templom bejárata D-ről nyílt. A kapu helye egy kiromlás formájában jelentkezett, belső síkján a D-i kávjánál talán fészkek nyomát tártuk fel. A templom körüli külső járósínt nagyjából megegyezett a belsővel. Építész: Mója Sándor.

FÜLÖP ANDRÁS

374. Törökbálint, Tópark

(Pest megye) B, V

A Tóparkon 1995. óta folyik az építkezés, és ezzel párhuzamosan a régészeti feltáró munka. 2000-ben a SKANSKA cég a 3301/20. hrsz. területen épített iroda-és raktárépületet. Ebben az évben az épület területén belül mintegy 400 m²-es területen végeztük el a feltárást. A parkoló területét 2001-ben fogják lehumuszolni.

2000 augusztusától októberéig a feltárt részen 43 objektum került elő: házak, gödrök, kemencék és cölöplyukak. A leletanyag nagyobb része késő bronzkor-kora vaskori kerámia és állatcsontok. Kiemelendő a vaskori urna és a mellette előkerült fémlánc és cápafog(!) a 7. objektumból. A munka 2001 tavaszán folytatódik.

MARÓTI ÉVA

375. Túrony, Református templom

(Baranya megye) Á, Kk

A túronyi református templom épületkutatására a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által meghirde-

tett Nemzeti Örökségi Program keretében, 2000. augusztusában került sor.

Túrony (eredetileg Turul) az írásos forrásokban először 1237-ben tűnik fel, amikor a Zydoy nemzetségbeli Macha gyámja Acilles (?), a fiú birtokát, Turul fele részét 40 ezüst márkáért eladta a pécsi káptalannak. Kérdés, már ekkor létezett-e a mai épületben fennmaradt Árpád-kori templom, amely az épületkutatás megállapításai szerint kb. 11 m hosszú hajóból és íves alaprajzú szentélyből állhatott. E korai, pelyvával kevert habarcsba rakott törtkőből emelt épületből a mai napig megmaradt a hajó nagy része, melyet a déli oldalon három, szokatlanul magasan helyezkedő ablak tör át. E három, korai ablak különlegessége, hogy bennük a fa tokszerkezet maradványai vészték át az évszázadokat. Ajtaja szintén a D-i oldalon volt.

Még szintén a 13. század folyamán a D-i és Ny-i oldalán 2-2 ablakkal áttört, sarkain diagonális támpillérekkel megerősített bővítménnyel Ny felé meghosszabbították az épületet, melyet ráépítettek a templom körüli temető néhány sírjára.

A régészeti kutatás során a templom D-i oldalán egy íves szentélyzáródású 13. század végi–14. század eleji kápolna maradványait tártuk fel.

Az imént leírt formában állhatott fenn a templom a 14. század 30-as éveiben, amikor az épület – papja, a pápai tizedjegyzékben említett Péter (sacerdos de Timul illetve Turul) révén – közvetve először tűnik fel az írott forrásokban.

Építés- és építészettörténeti szempontból akkor érte a legjelentősebb változás, amikor az Árpád-kori szentélyt lebontva sokszögzáródású, támpilléres, ritkán alkalmazott szerkezetű, egyen vállvonalú, cikkelyekkel záródó boltozatú, csúcsíves ablakokkal megvilágított gótikus szentélyt építettek, amely hatalmas, élszedett csúcsívvel nyílik a szentéllyel csaknem azonos szélességű hajóba. A hajó K-i végeit ugyanekkor támpillérekkel erősítették meg. E szentély különleges sajátossága, hogy D-i falában egy szokatlanul nagyméretű ülőfülke található, a másik négyben pedig fülkéket alakítottak ki, bizonyára klenódiomok és ereklyék bemutatása céljából. Kérdés, hogy e páratlan szentélykialakítás összefüggésbe hozható-e XIII. János pápa 1414-es búcsúengedélyével, amelyben mindazoknak, akik a következő 10 évben a pécsi egyházmegyei Thuron-ban lévő Szűz Mária Plébániaegyházat az oklevélben felsorolt egyházi ünnepeken és a templom felszentelésének napján felkeresik, tízévi és tízszer negyvennapos, illetve száznapos búcsút engedélyezett. A szentély felépítését követően a falképtöredékek alapján ki is festették a templomot és nagyméretű sekrestyét csatoltak a templom É-i oldalához, amely a benne talált oltáralapozás tanúsága szerint kápolnaként is használtak.

A baranyai főesperességbe tartozó falu a 16. században a pécsi káptalan illetve a pécsi prépost birtokában volt, mígnem a török hódítás következtében kettős adózású lett, a templom pedig a reformátusok birtoká-

ba került. Ekkor bonthatták le a kápolnát és a sekrestyét. A középkori falfestmények eltávolítása után ornamentális festéssel díszítették a falakat.

1706-ban a fosztogató rácok elpusztították a falut templomával együtt. A lakosság ekkor védettebb helyre, egy Bisse felé eső völgybe húzódott. Miután 1726-ban visszatértek, újra birtokukba vették a templomot, melyet a É-i és a D-i oldalon, az Árpád-kori hajó és bővítményének csatlakozásánál, támpillérekkel erősítettek meg. Az 1766-ban még jó állapotban lévő haranglábat a rajta lévő évszám alapján 1730-ban állíthatták. A templom hajdani kazettás mennyezete 1744-ben készült. Katedróját és padjait 1758-ban készítették. A 18. századi helyreállításkor elfalazták a középkori ablakokat és fülkéket, és nagyobb, szalagkeretes ablakokat nyitottak. A külső falfelületekre hóbörcsös vakolat került.

1827-ben ismét tatarozták a templomot. Ekkor épült a templom, melyet a 18. századi Ny-i ablak ajtóvá alakításával kapcsoltak össze a karzattal. A D-i ablakokat köténydísszel gazdagították. A szószek, a papszek és a padok a 19. század első felében készült.

A templom szerkezetét érő utolsó, jelentős beavatkozást a K-i karzat jelentette 1880-ban.

Ezt követően 1913-ban esett át ismét felújításon a templom. Ennek során lebontották az 1744-es festett mennyezetet és készítették stukatúr nádas síkmennyezetet. Talán a 18. századi mennyezet része volt némelyik, a valószínűleg ekkor épített Ny-i karzat aljában látható festett deszkadarab.

A túronyi református templom adottságainak köszönhetően kétség kívül a legjelentősebb műemlékeink közé tartozik. Nemcsak a kutatás során napvilágra került páratlan építészeti sajátosságai tartoznak értékei közé, hanem az is, hogy új elemek bevitele nélkül lehet rekonstruálni a középkori jellegét megőrző templom arculatát.

BALÁZSIK TAMÁS

376. Újszilvás, Gölya-járás

(Pest megye) Á

A lelőhelyen (Újszilvás, 24. sz. lelőhely) 1992-ben végeztünk régészeti szondázó ásást, majd 1996-ban bejelentés nyomán szereztünk tudomást arról, hogy a dombon illegális homokbányát nyitottak és számos temetkezés megsemmisült, illetve sok embercsont hever mindenfelé. Szándékunk ellenére nem sikerült hivatalos úton érvényesíteni törvény biztosította jogainkat. A pusztítást követően régészeti leletmentést végeztünk, a legveszélyesebb részen 58 sírt tártunk fel. Mivel sem a múzeumnak nem volt pénze, sem az elkövetőt nem tudtuk rábírní a munka anyagi biztosítására, így tovább nem tudtuk folytatni a feltárást.

2000. február 16-án a helyszíneléskor borzalmas kép tárult a szemünk elé. Gépi földmunka nyomait láttuk, nagy mennyiségű homokot hordtak el a domb Ny-i feléből. A domb É-i oldalán géppel letolták a humuszt, ugyanitt kézi rablógödrök friss nyomait láttuk, kézi ásó

megfigyelhető lenyomatával. A kis rablógödrök mellett hatalmas mennyiségű embercsontot forgattak ki a földből. Ezekről fotót készítettünk. Feltehetően kincset kerestek és az emberi maradványok iránt a legcsekélyebb tiszteletet sem tanúsítva szörnyű pusztítást végeztek.

A Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóságon keresztül hivatalos eljárást kezdeményeztünk a hatóságoknál. 2000 áprilisában a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához pályázatot nyújtottam be a leletmentő feltárás elvégzésére. Bár elnyertük a 620 000 Ft támogatást, az csupán 2001 januárjában érkezett meg. Így a leletmentő ásást nem tudtuk elvégezni 2000-ben.

TARI EDIT

377. Valkő határa

(Pest megye) Ő, B, Á

2000 tavaszán a volt aszódi-gödöllői járás területén az 1998–1999-ben készített légi fotók alapján jártuk be a lelőhelyeket. Az *Abronsos* határrészben (MRT 13/3. k. 26/33. lh.) telepre utaló bronzkori cserepeket; a *Csákó-parton* (26/31, 32. lh.) őskori és Árpád-kori leleteket; a *Zsidó-hegyen* (26/30. lh.) néhány őskori cserepet gyűjtöttünk.

MIKLÓS ZSUZSA

378. Vaspör, Pusztacsatár, római katolikus templom

(Zala megye) Kő

2000 májusában folytattunk kutatást a közigazgatásilag Vaspör községhez tartozó Pusztacsatár római katolikus templom területén.

Célunk annak kiderítése volt, hogy a ma álló templom milyen korábbi alapokra épült. Feltárásunkkal párhuzamosan az Országos Műemlékvédelmi Hivatal is megkezdte a külső és belső falkutatást, amelynek során a templom belsejében barokk falfestéseket, a külső falon pedig az Árpád-kori állványozás lyukait találták meg.

A templom bizonyosan középkori eredetű, erre azonban csak a felmenő falak, a déli kapu megléte, a falazás és téglák utalnak. A falkutatás és a kutatóárkok tanúbizonysága szerint a templom egy időben fedélszék nélkül állt és romos állapotban volt (minden bizonnyal a török idő alatt). Újjáépítésére a 18. század második felében kerülhetett sor: a téglák és az erősen homokos, a barokk idősakra jellemző habarcs a bizonyítékai ennek. Ekkor a déli kapu még nyitva volt, csak később falazták be. A középkori szentélyszint és a középkori hajó járószintje a ma használt járószintnél 30 cm-rel volt mélyebben.

A templomnak nincs külön okleveles említése. A település oklevelekben Csatár néven először 1283-ban szerepel Budafölde, majd 1328-ban Harkály vidékével kapcsolatban. A területet vaspöri nemesek kapták IV. Lászlótól, ezt később Károly király is megerősítette. 1338-ban határjárás volt a területen, Benedek fia István, továbbá Bertalan fiai és László fia Péter megegyeztek Ságodi Pállal Pusztacsatárt illetőleg, így a Ságodiak kapták királyi adományként a területet. 1412-ben Gersei